

پژوهشهای جغرافیائی - شماره ۴۴، بهار ۱۳۸۲
صص ۲۲-۱۱

مشارکت احزاب در توسعه سیاسی و رفتار انتخاباتی در شهرستان اصفهان

دکتر زهرا پیشگاهی فرد - استادیار دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران*

پذیرش مقاله: ۸۱/۸/۲۲

چکیده

مشارکت سیاسی مردم ایران در انتخابات پارلمانی از فراز و نشیب‌هایی برخوردار است که دلایل آن از شهرستانی به شهرستان دیگر متفاوت می‌باشد. در شهرستان اصفهان، مشارکت سیاسی مردم در انتخابات مجلس شورای اسلامی عمدتاً متأثر از حضور گروه‌ها و احزاب سیاسی بوده است؛ ضمن آنکه برخی ویژگیهای فردی و اجتماعی نامزدهای انتخاباتی نیز به شدت وضع حضور مردم و در نهایت، در نوع تصمیم‌گیری آنان اثر گذاشته است.

این تحقیق پیرامون نقش احزاب در توسعه سیاسی و رفتار انتخاباتی مردم شهرستان اصفهان، با این هدف صورت گرفت که نقش احزاب و گروه‌ها در فرآیند رفتار انتخاباتی مشخص شود و در عین حال، این حکم آزمون نشده متداول در گفتارها و نوشتارهای سیاسی که وجود احزاب تاثیر مثبت در افزایش مشارکت سیاسی مردم بویژه در انتخابات دارند، مورد بررسی قرار گیرد.

نتایجی که از طریق روش تجزیه و تحلیل داده‌های آماری استخراج شده از اسناد و کتب و نیز روش پرسشگری از یک جامعه آماری، در شهرستان اصفهان بدست آمد، نشان داد که اولاً مبنای تصمیم‌گیریهای مردم، حزبی و جناحی نیست و ثانیاً اساس رفتار انتخاباتی آنها در گزینش نامزدها بر اصول و معیارهای عمومی و اختصاصی استوار است.

واژگان کلیدی: مشارکت سیاسی، انتخابات پارلمانی، جناح‌های سیاسی، احزاب سیاسی، رقابتهای حزبی، معیارهای

رای‌دهی، فرآیند تصمیم‌گیری، رفتار انتخاباتی

مقدمه

نظام نوپای جمهوری اسلامی در ایران، اولین تجربه را در مشارکت سیاسی مردم با انجام انتخابات آزاد آغاز کرد. حزب جمهوری اسلامی به عنوان اولین و فراگیرترین حزب در سه نوع انتخابات، یعنی انتخابات پارلمانی، انتخابات ریاست جمهوری و انتخابات خبرگان رهبری، زیربنایی‌ترین نقش را برعهده داشت. اما آنچه در ظاهر نمود پیدا کرد،

تمایل مردم به جریان سازان انقلاب، بویژه روحانی‌ها بود. بنابراین در عمل، در همه انتخابات پارلمانی دو جریان عمده سیاسی، یعنی جامعه روحانیت مبارز با عنوان جناح راست و مجمع روحانیون مبارز با عنوان جناح چپ مسیر مشارکت مردم در سرنوشت سیاسی کشور را تعیین می‌کردند. حزب جمهوری اسلامی نیز جای خود را به این دو گروه سیاسی واگذار نمود. پس از دو دهه رکود فعالیت حزبی، در اواخر دهه دوم، حضور احزاب به عنوان عاملی در افزایش مشارکت سیاسی مردم عنوان شد و در ششمین دوره انتخابات پارلمانی، فعالیت احزاب اوج گرفت و مجلس ششم ترکیبی از احزاب گوناگون شد که از نظر ریخت‌شناسی سیاسی، متفاوت با پنج دوره قبلی گردید. اما چند سؤال در اینجا مطرح بود: اول آنکه آیا مردم به احزاب رای داده بودند یا اینکه معیارهای همیشگی را برای انتخاب نماینده در نظر داشتند؟ دوم آنکه شناخت مردم نسبت به احزاب و فعالیتهای حزبی در ایران چیست؟ و سوم آنکه آیا ملموس شدن حضور احزاب یا جریانات سیاسی از طریق رقابتهای حزبی بر میزان مشارکت آنان می‌افزاید و یا بر عکس، حضور آنان را کاهش می‌دهد؟

سوالات فوق و سوالات دیگری که نقش مشارکت احزاب را در توسعه سیاسی و رفتار انتخاباتی مردم نشان دهد، تحقیقی روی یک جامعه آماری نمونه در سیاسی‌ترین شهر اصفهان با دو فرضیه صورت گرفت. اول آنکه مبنای تصمیم‌گیری مردم حزبی نبوده و معیارهای دیگری در انتخابات نامزدها نقش داشته‌اند. و دوم آنکه متناسب با ملموس شدن رقابتهای حزبی در انتخابات پارلمانی، منحنی میزان مشارکت سیاسی مردم نزول می‌کند. مقاله حاضر مستخرج از تحقیق مذکور است که در قالب یک طرح پژوهشی با اعتبارات معاونت پژوهشی دانشگاه تهران به انجام رسیده است.

روند مشارکت مردم

مشارکت مردم در فرایند تصمیم‌گیری‌های رسمی سیاسی از زمانی آغاز می‌شود که براساس قانون، واجد شرایط باشند. جمعیت واجد شرایط به افرادی اطلاق می‌شود که به سن قانونی برای شرکت در انتخابات رسیده باشند. این سن در آخرین تغییرات قانونی به ۱۵ سال تقلیل یافته است.

جمعیت واجد شرایط در حوزه انتخابیه اصفهان در دوره اول انتخابات مجلس شورای اسلامی ۴۳۳۹۴۳ نفر (مرکز آمار ایران، ۱۳۵۹) و (وزارت کشور، ۱۳۷۶) بود. این جمعیت در دوره دوم به ۵۴۶۸۳۵ نفر (وزارت کشور، جلد ۵، ۱۳۷۳)، در دوره سوم به ۷۵۰۹۳۰ نفر (وزارت کشور، جلد ۶، ۱۳۷۳) در دوره چهارم به ۸۳۰۰۹۷ نفر (مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵)، در دوره پنجم به ۹۶۹۸۸۶ نفر (وزارت کشور، جلد ۸، ۱۳۷۳) و (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵) و در دوره ششم به ۱۱۰۰۰۰۰ نفر (مرکز آمار ایران، تفصیلی، ۱۳۷۵) افزایش یافت.

علیرغم افزایش جمعیت واجد شرایط در هر دوره، تعداد رای دهندگان روند ثابتی را طی نکرد، به نحوی که در اولین دوره انتخابات، تعداد ۳۲۶۴۱۲ نفر از واجدین شرایط رای دادند (همان، ۱۳۷۵). در دوره دوم این تعداد به ۳۶۳۲۷۳ نفر افزایش یافت (مجلس شورای اسلامی، بهار ۱۳۶۴) از دوره سوم به بعد، تعداد شرکت‌کنندگان رو به کاهش نهاد و در این دوره به ۳۳۸۶۰۳ نفر (مجلس شورای اسلامی، مهر ۱۳۶۴) و در دوره چهارم به ۳۱۶۹۸۳ نفر رسید (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۸). دوره پنجم، دوره خیزش مجدد مردم برای مشارکت در انتخابات بود که با ۵۶۴۲۷۰ نفر (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۱) بالاترین میزان شرکت‌کننده را طی دوره اخیر نشان داد و دوره ششم با کاهش

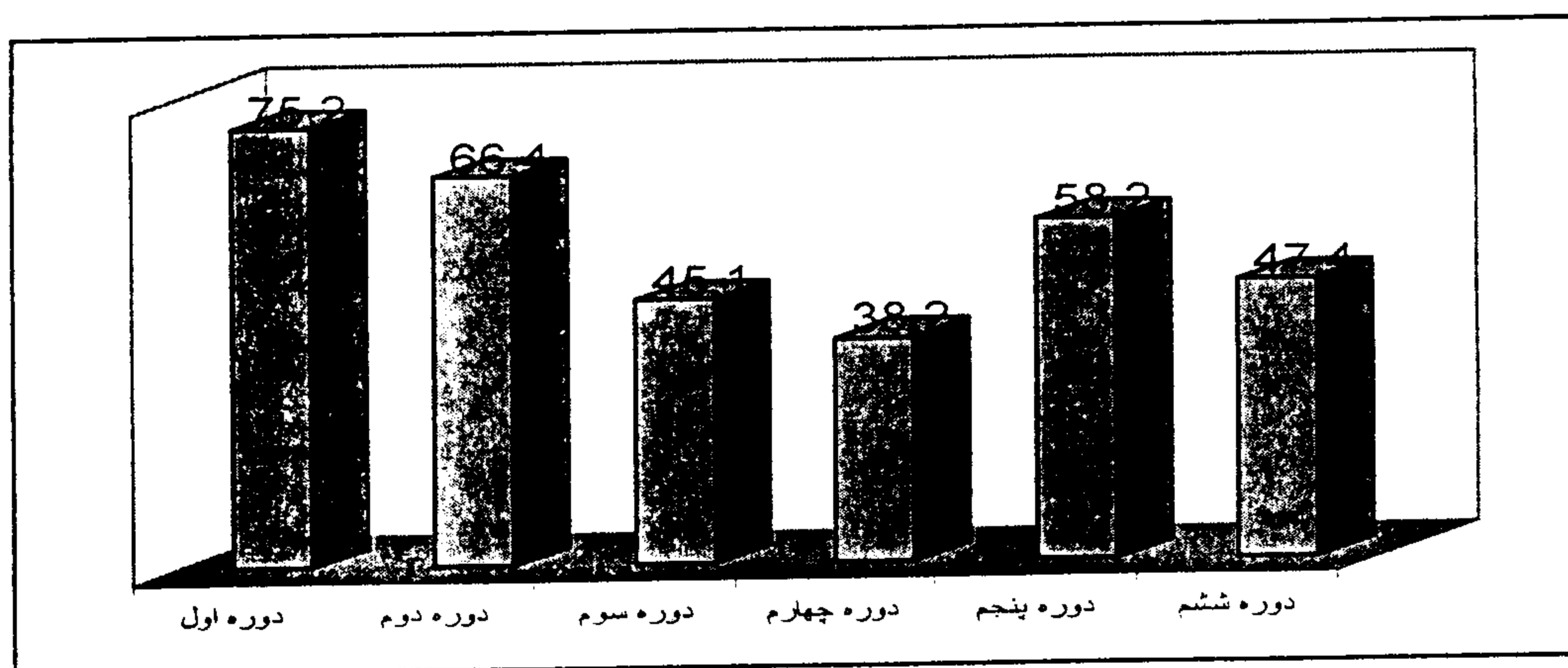
مجدد رای دهندگان، این رقم به ۵۲۱۱۴۷ نفر رسید (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۵). جدول شماره (۱) روند مشارکت مردم را در ۶ دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی نشان می دهد.

جدول ۱- اطلاعات آماری جمعیت، واجدین شرایط، تعداد رای دهندگان و نسبت رای دهندگان به واجدین شرایط در شهرستان اصفهان

سال	جمعیت حوزه	واجدین شرایط	تعداد رای دهندگان	رای دهندگان به واجدین شرایط (درصد)
۵۸	۷۴۸۱۷۶	۴۳۳۹۴۳	۳۲۶۴۱۲	۷۵/۲
۶۲	۹۴۲۸۱۸	۵۴۶۸۳۵	۳۶۳۲۷۳	۶۶/۴
۶۶	۱۲۹۴۷۰۸	۷۵۰۹۳۰	۳۳۸۶۰۳	۴۵/۱
۷۰	۱۴۳۱۲۰۳	۸۳۰۰۹۷	۳۱۶۹۸۳	۳۸/۲
۷۴	۱۵۸۹۹۷۷	۹۶۹۸۸۶	۵۶۴۲۷۰	۵۸/۲
۷۸	۱۹۱۹۵۶۳	۱۱۰۰۰۰۰	۵۲۱۱۴۷	۴۷/۴

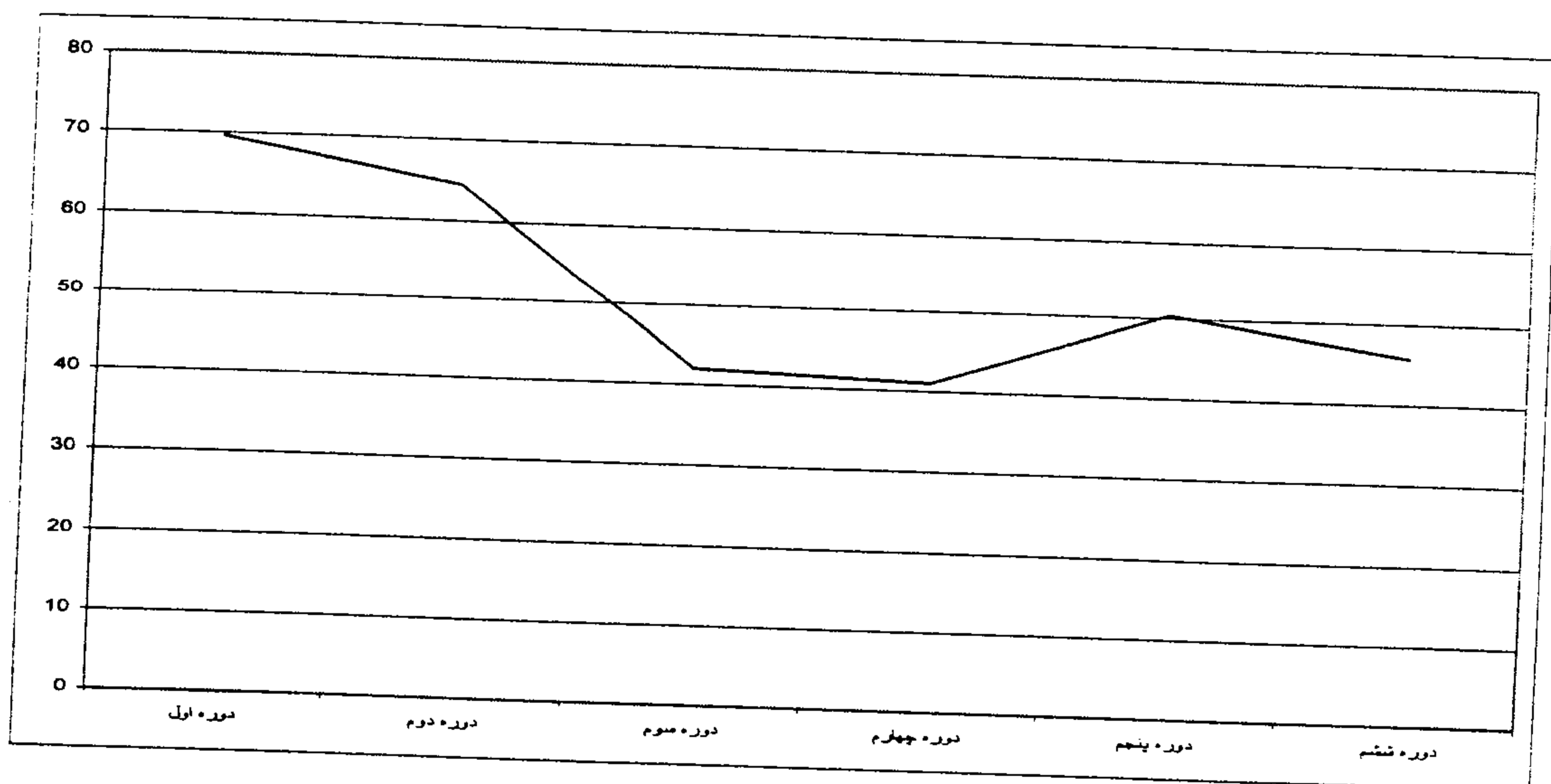
مطالعه روند رقابتهای سیاسی بین دو جناح موسوم به چپ و راست نشان میدهد که دوره سوم عرصه حضور جناح چپ و دوره چهارم عرصه حضور جناح راست در انتخابات مجلس شورای اسلامی بود. اما نگاهی به منحنی مشارکت مردم اصفهان در این دوره نشانگر آن است که مردم، حداقل حضور در انتخابات را داشته اند. در دوره پنجم که حضور دو جناح کم رنگتر شده است، حضور مردم افزایش یافته و دوباره در دوره ششم که احزاب سیاسی عرصه انتخابات را در دست گرفتند، مردم استقبال کمتری از حضور در انتخابات پارلمانی نمودند. ملاحظه میگردد که متناسب با ملموس شدن حضور جناحهای سیاسی و احزاب از میزان مشارکت مردم کاسته شده است.

نمودار ۱- مقایسه رای دهندگان در انتخابات هر دوره با دوره های قبل و بعد از آن (به درصد)

از طرفی، درصد میانگین آراء کسب شده توسط نمایندگان ۶ دوره نشان می‌دهد که آراء مردم در دوره اول بیش از دوره‌های دیگر متمرکز بوده و نمایندگان با آراء بیشتری به مجلس راه یافته‌اند. در دوره دوم این میزان با تغییرات کمی همراه بود؛ لیکن در دوره‌های سوم و چهارم که رقابتهای میان دو جناح سیاسی افزایش یافته، همزمان با کاهش تعداد رای دهندگان، میانگین درصد آراء ماخوذه نمایندگان نیز به شدت تنزل یافته است. در دوره پنجم متناسب با شفاف نبودن حضور دو جناح سیاسی، میانگین درصد آراء ماخوذه دوباره افزایش یافته و در دوره ششم با رقابتهای فشرده احزاب، این میزان کاهش یافته است. ملاحظه می‌گردد که چگونه رقابت گروههای سیاسی در کاهش آراء ماخوذه نمایندگان به مجلس راه یافته، اثر گذاشته و اعتبار نمایندگی آحاد مردم را تا چه حد کاهش می‌دهد.

نمودار ۲- مقایسه میانگین آراء کسب شده توسط نمایندگان در ادوار مختلف انتخابات مجلس شورای اسلامی

مطالعات میدانی

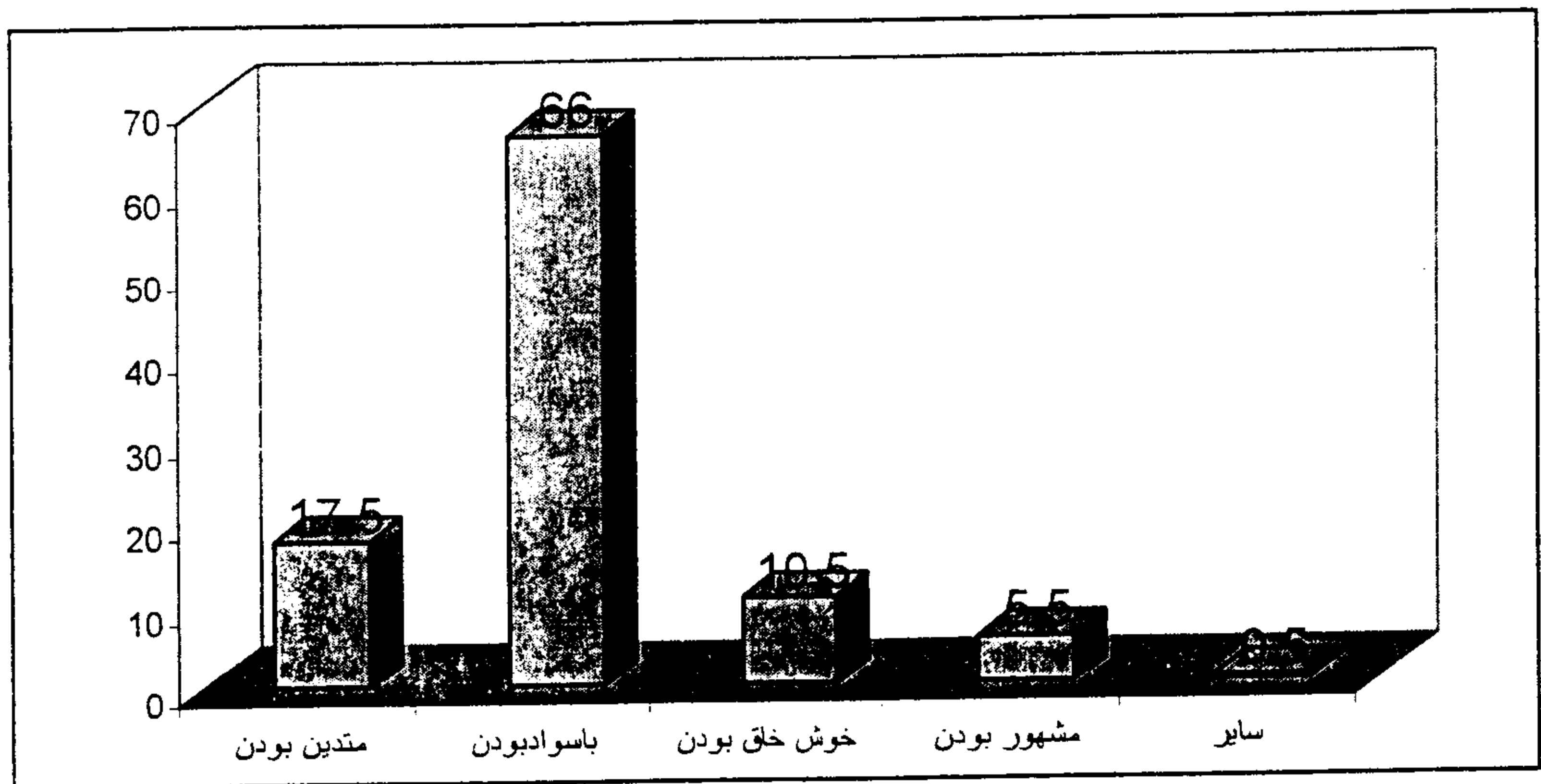
علاوه بر مطالعه کتابخانه‌ای که طی آن عدم تمایل مردم نسبت به گروههای سیاسی در گذشته معلوم شد، به منظور تبیین دیدگاههای مردم شهرستان اصفهان نسبت به احزاب و بررسی معیارهای مورد نظر آنان در انتخاب نمایندگان مجلس شورای اسلامی، یک جامعه آماری ۲۰۰ نفره شامل کارگران، کشاورزان، دانشجویان، زنان، کارمندان، فرهنگیان، رانندگان، دارندگان مشاغل آزاد، اقشار آسیب‌پذیر، اقشار مرفه، افراد غیر شاغل و جوانان مورد پرسشگری قرار گرفت تا نظرات آنان پیرامون سه محور: ۱- ویژگیهای عمومی و اختصاصی نمایندگان ۲- عوامل مؤثر در انتخاب نمایندگان و ۳- نقش احزاب در آینده ایران، مورد سنجش قرار گیرد.

۱- ویژگیهای عمومی و اختصاصی نمایندگان

پژوهشهای قبلی محقق پیرامون محور فوق در ۱۹۷ شهرستان کشور نشان می‌داد که ۴ عامل دینداری، سواد و

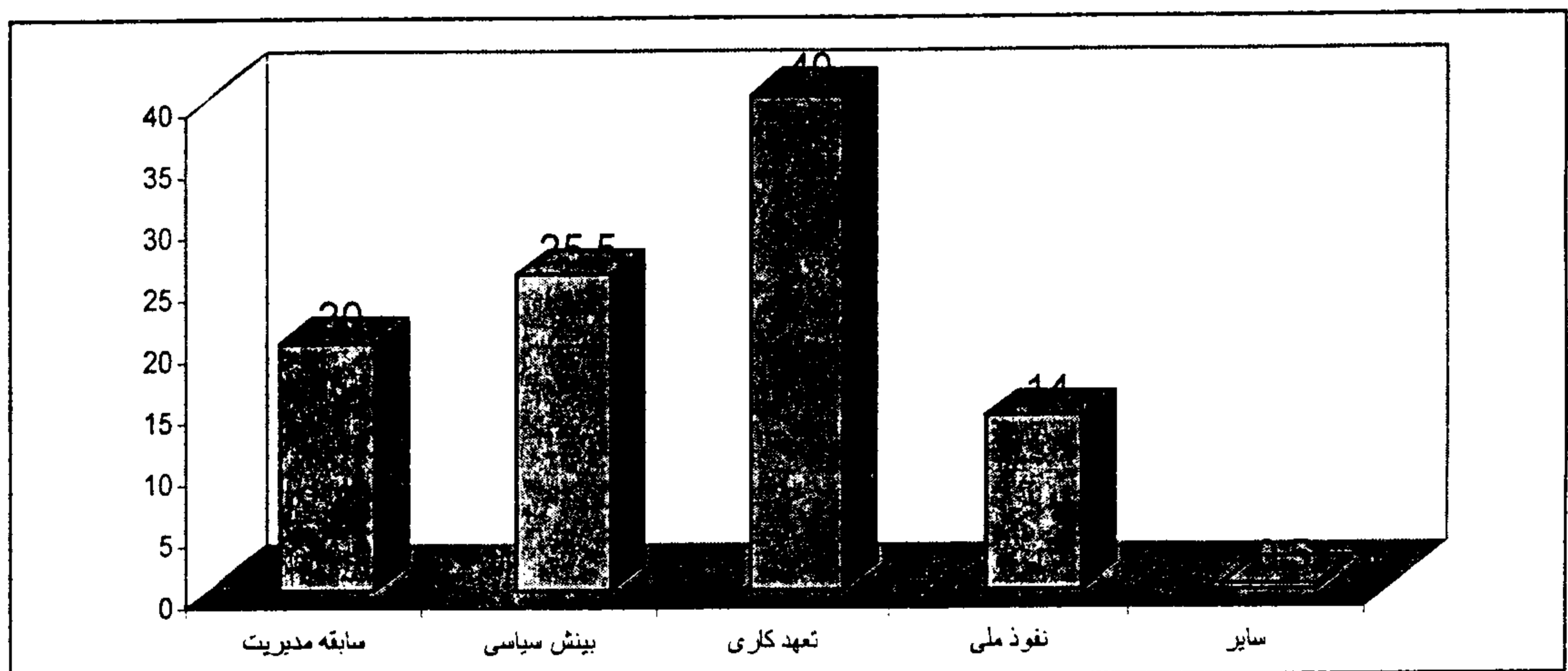
تحصیلات، حسن خلق و شهرت محلی به عنوان مهمترین ویژگی عمومی برای هر نماینده مدنظر مردم است. در شهرستان اصفهان که مردم از سطح فرهنگ و آگاهی خوبی برخوردارند، از میان ۴ گزینه فوق به ۲ گزینه بیشترین توجه را نشان دادند و تحصیلات و دینداری را مهمتر از سایر عوامل به عنوان خصوصیات عمومی نمایندگان می‌دانستند.

نمودار ۳- نظر مردم در مورد ویژگیهای عمومی نمایندگان مجلس

در ویژگیهای اختصاصی نمایندگان که به معنای ویژگی مورد نظر مردم این شهرستان برای نمایندگان خود بود، ۴ معیار: سابقه مدیریت، بینش سیاسی، تعهد کاری و نفوذ ملی که از طریق یک پیش تحقیق تعیین شده بود، مورد سنجش قرار گرفت. از صد درصد پرسش شوندگان، ۴۰ درصد تعهد کاری، ۲۵/۵ درصد داشتن بینش سیاسی، ۲۰ درصد حسن سابقه در مدیریت و ۱۴ درصد نفوذ نماینده در سطح ملی را در گزینش وی مورد توجه قرار داده‌اند.

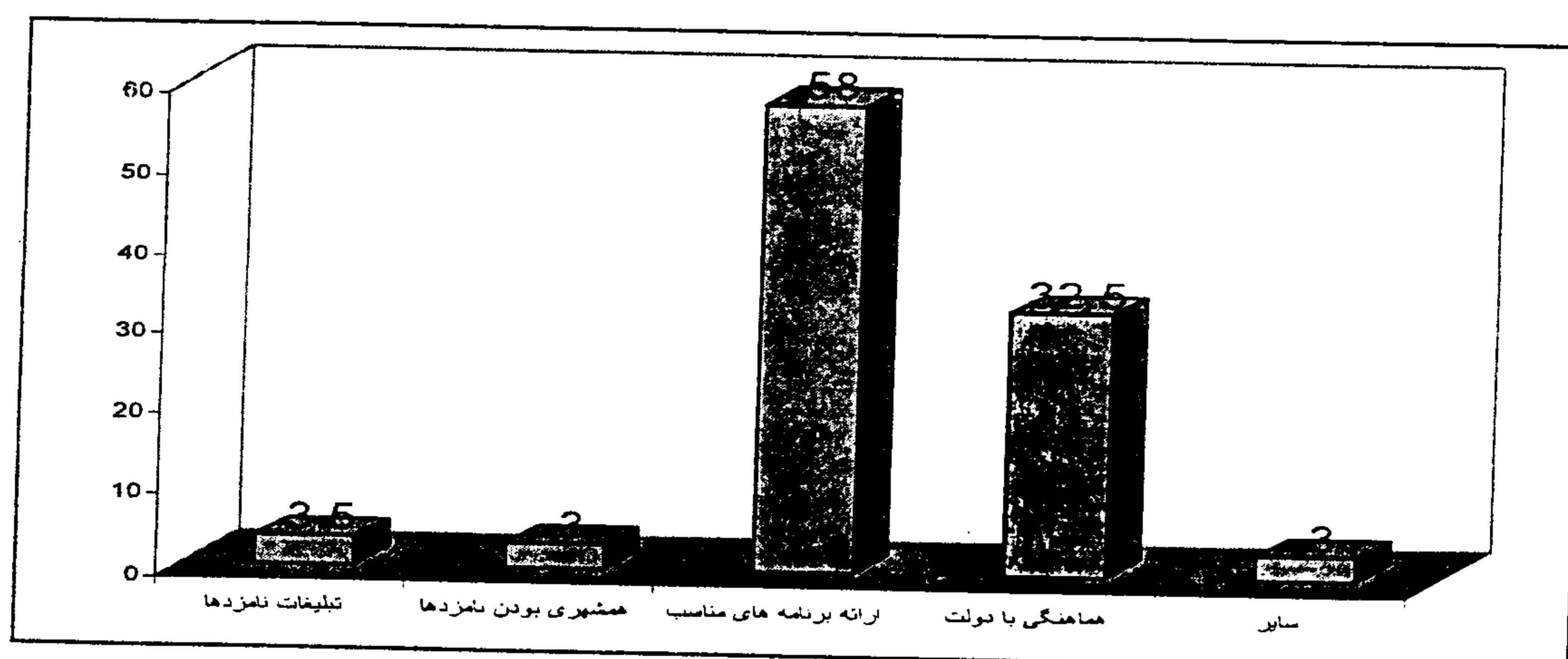
نمودار ۴- نظر مردم اصفهان نسبت به ویژگیهای شخصیتی مورد نیاز برای نماینده آن شهر

۲- عوامل مؤثر در انتخابات نمایندگان

علاوه بر ویژگیهای عمومی و اختصاصی نمایندگان که بخشی از فرایند تصمیم‌گیری برای انتخاب نامزدهای نمایندگی است؛ عوامل دیگری نیز در این فرایند تاثیر گذارند که برخی ثابت و برخی به یکباره پدیدار شونده‌اند. بطور کلی در انتخابات ششمین دوره مجلس شورای اسلامی، عمده‌ترین عوامل (اعم از ثابت و متغیر) عبارت بود از: تبلیغات، همشهری‌گری، ارائه برنامه‌های مناسب توسط نامزدهای انتخاباتی و هماهنگی نماینده با دولت. این عوامل در جامعه‌های آماری مورد پرسش قرار گرفت و پاسخ‌ها نشان داد که برای مردم این شهرستان، مهمترین عامل ارائه برنامه‌های مناسب توسط نامزدها بوده و پس از آن، هماهنگی مجلس با دولت مدنظر آنان بوده است؛ اما دو عامل تبلیغات و همشهری‌گرایی کمترین نقش را در انتخاب نماینده داشته است.

نمودار ۵- عوامل مؤثر در رای دادن مردم به نمایندگان

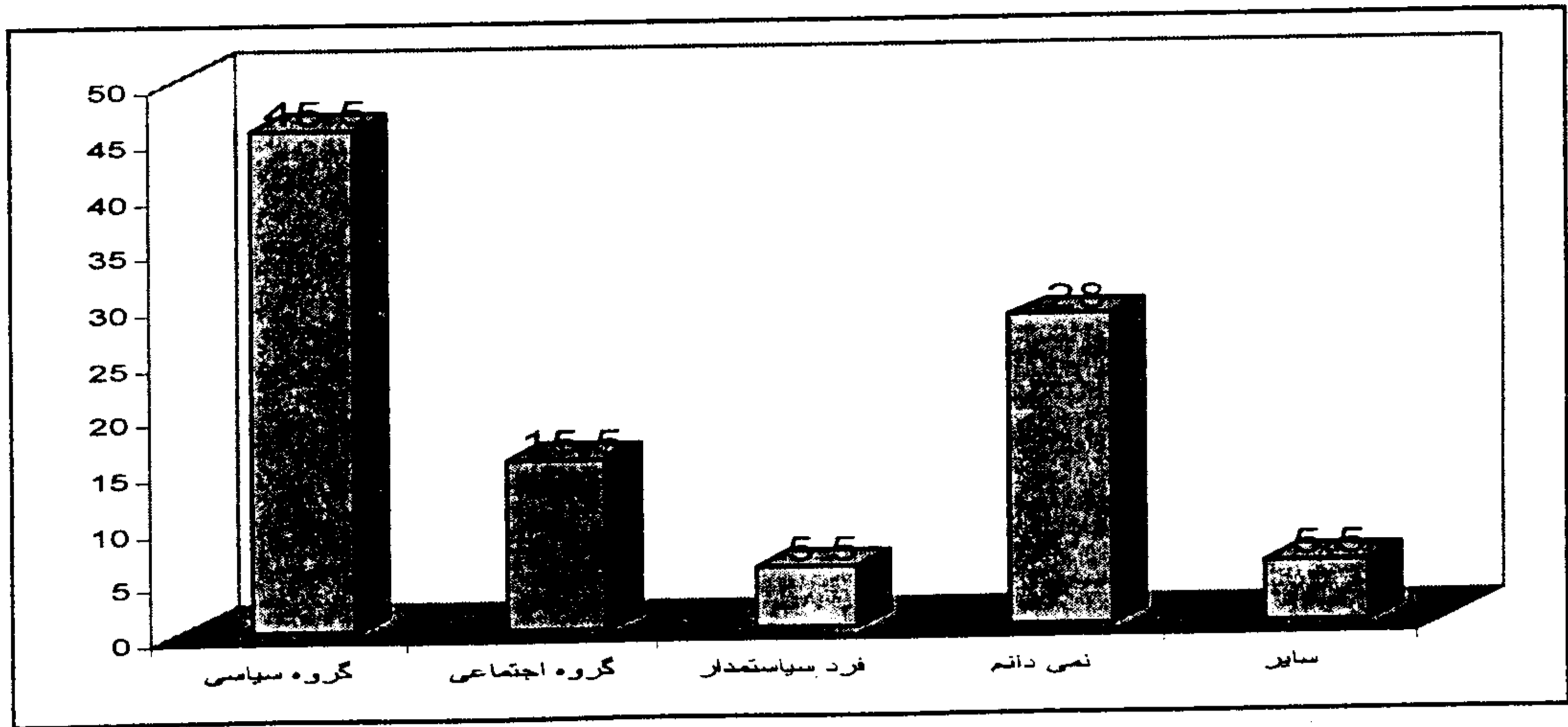
۳- نقش احزاب در آینده ایران

میزان آگاهی مردم از مفهوم نهادهای اجتماعی منجمله مفهوم حزب، بستگی به دانش و تجربه آنان از آن نهادها دارد. در پرسشگری پیرامون مفهوم حزب، ۴۵/۵ درصد جامعه آماری حزب را گروهی با ماهیت سیاسی می‌دانستند. ۱۵/۵ درصد مفهوم سیاسی از حزب برداشت نکرده و آنرا یک گروه اجتماعی می‌دانستند؛ ۲۸ درصد از مفهوم حزب چیزی در ذهن نداشته و ۵/۵ درصد نیز از حزب، برداشت یک فرد سیاستمدار را داشتند. نمودار شماره (۶) این نتایج را نشان می‌دهد.

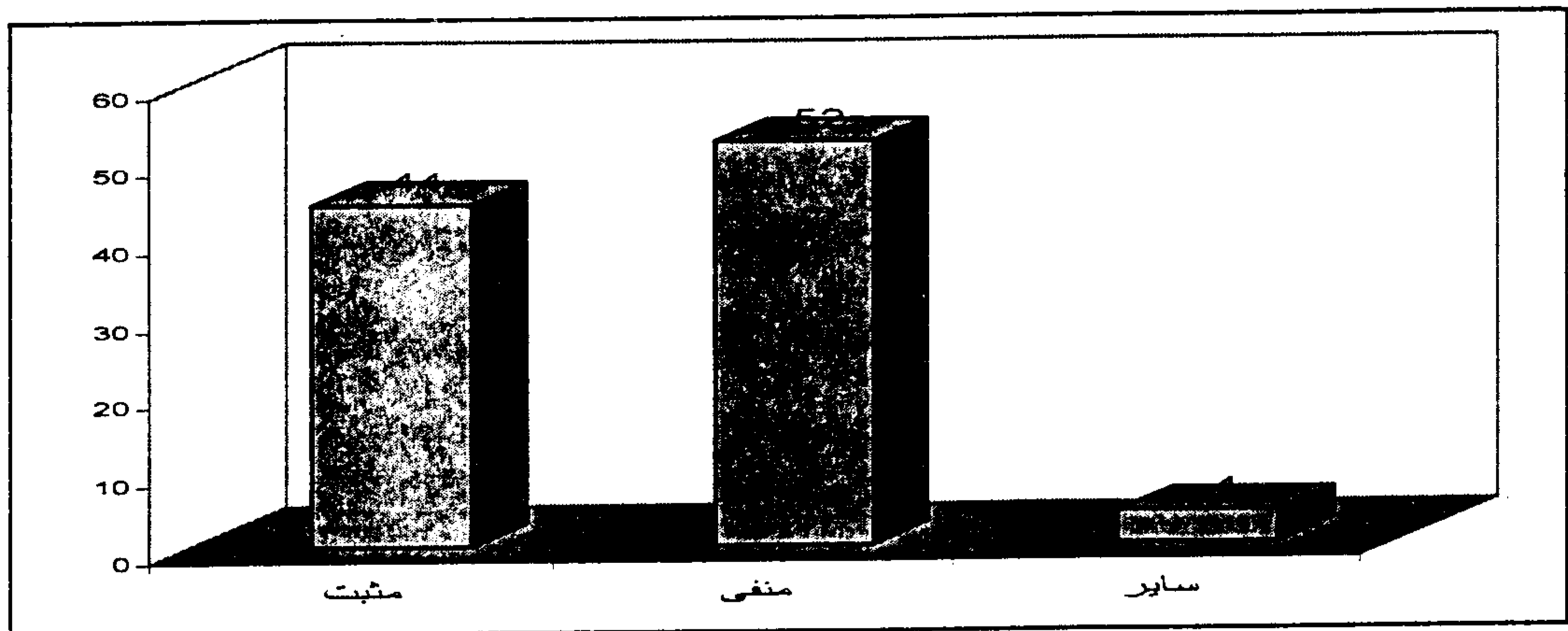
پاسخ به این سؤال که مردم تا چه حد تمایل به رای دادن به نامزدهای احزاب هستند، از مکانی به مکان دیگر متفاوت است و مؤلفه‌هایی چون سابقه حضور احزاب، تعهد و توانایی آنان در اجرای برنامه‌های اعلام شده، در تمایل مردم به آنان مؤثر است.

در پاسخ به این سؤال که در صورت معرفی نامزدهای انتخاباتی از طرف احزاب، تا چه حد تمایل به رای دادن به آنان را دارید؟ ۴۴ درصد رای مثبت و بقیه رای منفی داده‌اند.

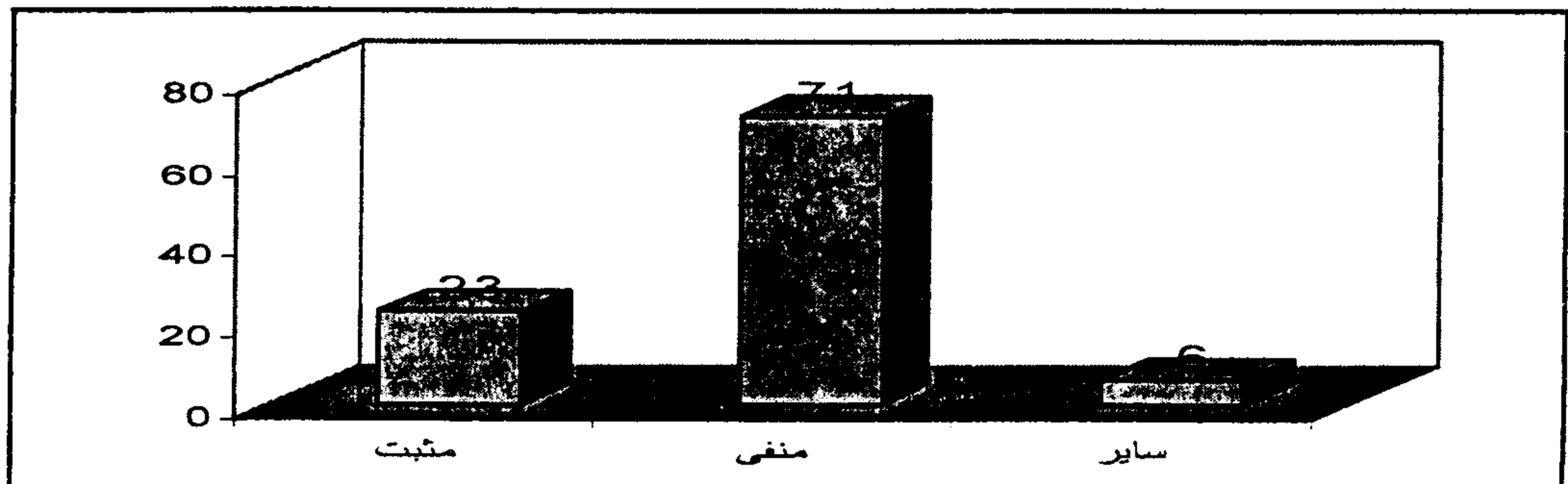
نمودار ۶- درصد آگاهی مردم نسبت به مفهوم حزب

نمودار ۷- تمایل مردم به رای دادن به نامزدهای احزاب در انتخابات پارلمانی (به درصد)

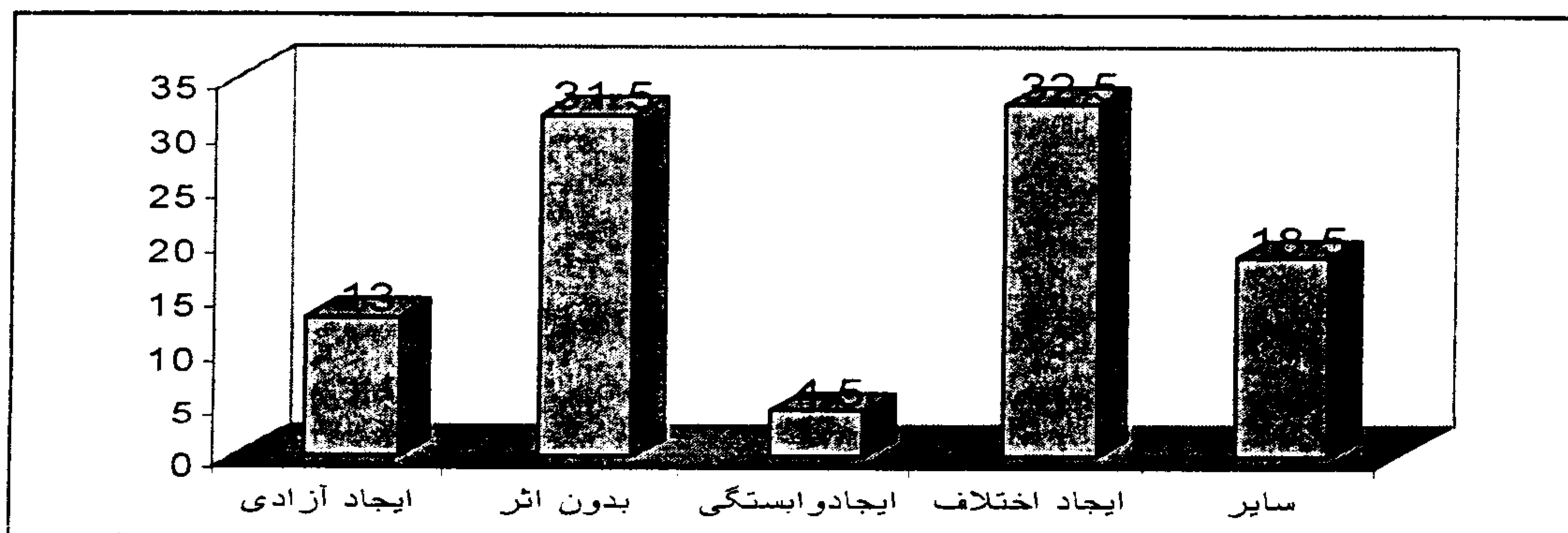
نمودار ۸- نظر مردم نسبت به موفقیت احزاب در ایران (به درصد)

این سوال که اصولاً مردم تا چه حد فعالیت احزاب را در ایران توأم با موفقیت می‌دانند، مورد سنجش قرار گرفت و نشان داد که ۷۱ درصد از جامعه آماری پرسش شونده موفقیتی برای احزاب قائل نیستند و تنها ۲۳ درصد معتقد به توفیق احزاب در ایران بوده‌اند.

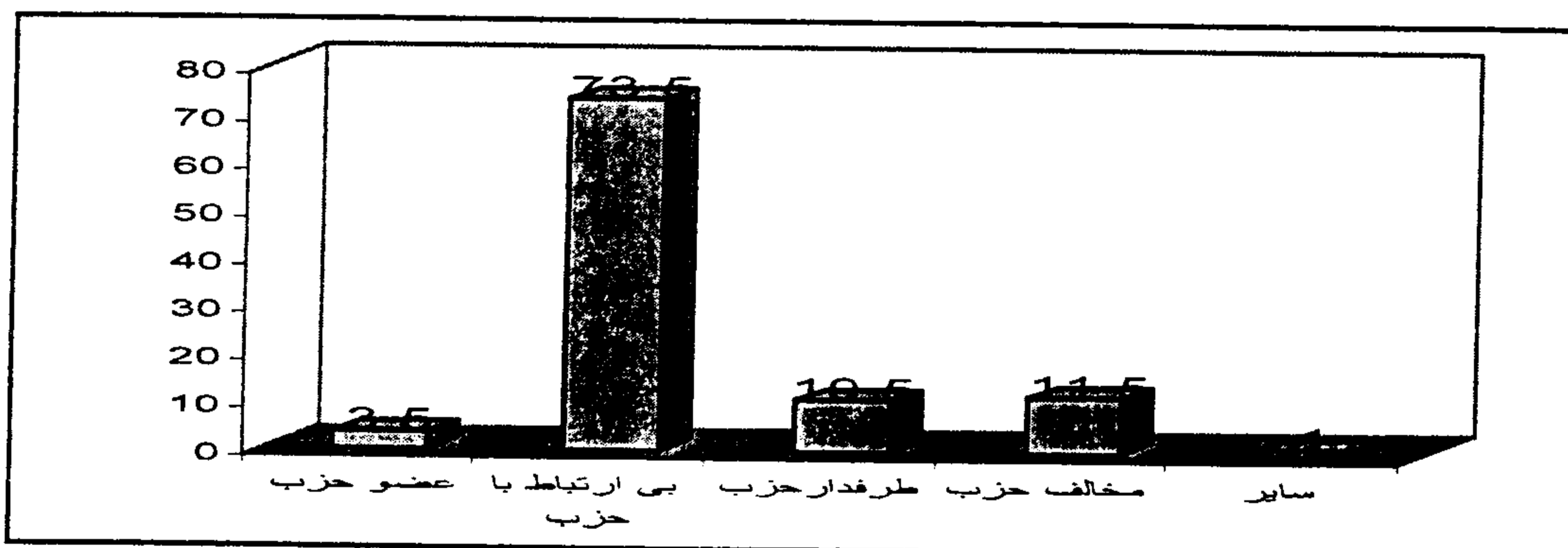
این موضوع که اصولاً احزاب در ایران نقش آفرینند یا نه، و اگر دارای نقش اند، چه نقشی را در جامعه ایفا می‌کنند؟ نیز مورد پرسش قرار گرفت و این نتیجه بدست آمد که اکثر پرسش شوندگان وجود احزاب را یا بدون اثر و یا مسبب اختلاف میان مردم دانسته و در مجموع، درصد کمتری نسبت به نقش احزاب جامعه نظر مثبت دارند.

نمودار ۹- نسبت مردم به کارایی احزاب

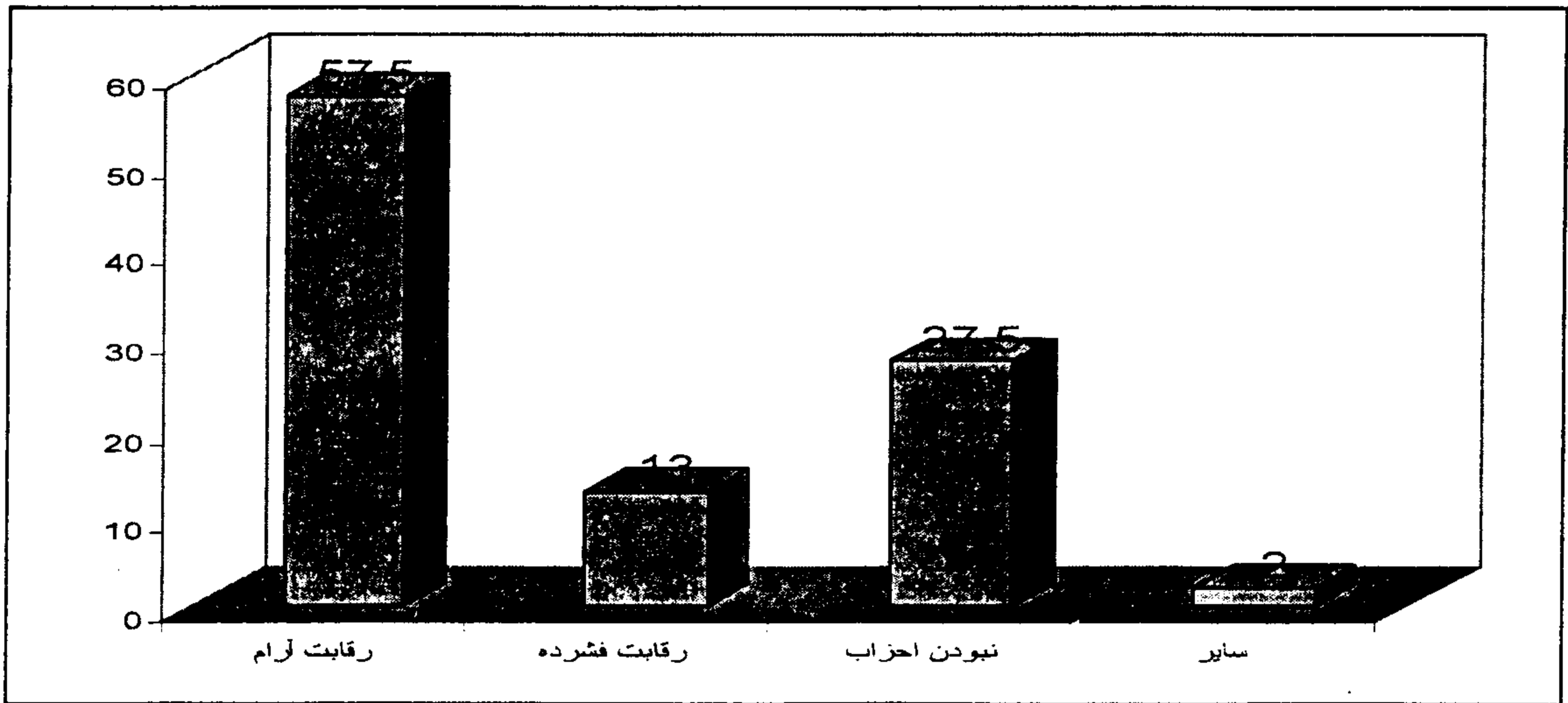
این مطلب که آیا اصولاً احزاب توانسته‌اند با مردم رابطه‌ای برقرار کنند؟ طرفداران و مخالفینی را داشته باشند و یا فردی را به عضویت پذیرفته باشند نیز مورد سنجش قرار گرفت و این نتیجه حاصل شد که بیش از ۷۳ درصد از مردم هیچگونه ارتباطی با احزاب برقرار نکرده‌اند.

نمودار ۱۰- نوع ارتباط مردم با احزاب مختلف در ایران

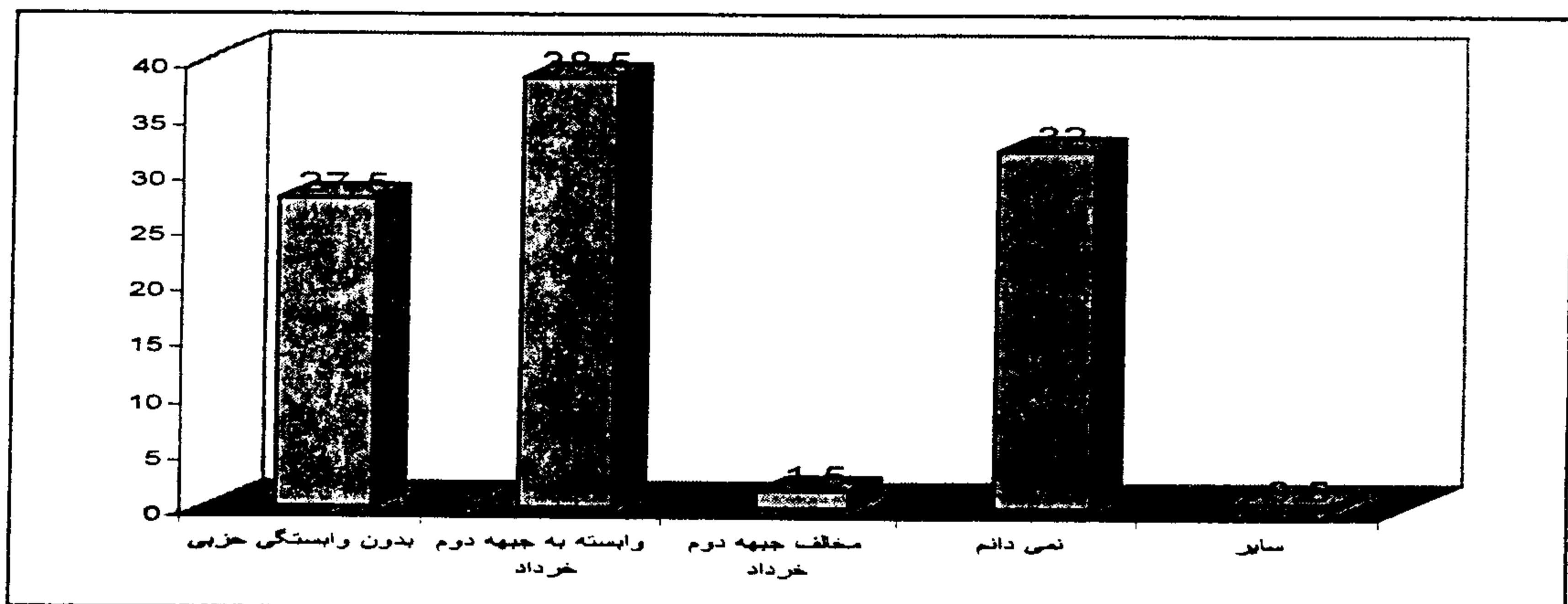
در پاسخ به این سؤال که اگر شرایطی ایجاد شود که لزوماً احزاب به تنهایی وارد عرصه انتخابات شوند، چه نوع رقابت بین آنان را مردم می‌پسندند؟، بیش از نیمی از پاسخ دهندگان بر رقابت آرام میان آنها تأکید نموده، درصد قابل توجهی به ترجیح بر وجود نداشتن احزاب و درصد پائینی به رقابت فشرده میان احزاب تأکید نموده‌اند.

نمودار ۱۱- تاثیر نحوه حضور احزاب در میزان مشارکت مردم در انتخابات

و بالاخره در پاسخ به این سؤال که تا چه حد از وابستگی حزبی نمایندگان آخرین دوره انتخابات پارلمانی اطلاع دارند؟ در مجموع، ۶۱/۵ درصد از اطلاعات صحیح در مورد وابستگی نمایندگان خود به احزاب بی‌اطلاع بوده‌اند.

نمودار ۱۲- آگاهی مردم از وابستگی حزبی نمایندگان

نتیجه‌گیری

آمار واجدین شرایط و شرکت‌کنندگان در انتخابات مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد که منحنی حضور مردم شهرستان اصفهان از دوره اول تا دوره چهارم، روندی نزولی داشته و در دوره پنجم روبه رشد و دوباره در دوره ششم روبه نزول گذاشته است. این شرایط از نظر زمانی منطبق با حضور فعالیت دو جناح عمده سیاسی در ایران، یعنی جامعه روحانیت مبارز و مجمع روحانیون مبارز در مبارزات انتخاباتی است. در دو دوره سوم و چهارم که عرصه حضور دو جناح سیاسی بود، آمار مشارکت مردم شهرستان در انتخابات کاهش یافته و در دوره اول، دوم و پنجم که رقابت سیاسی گروه‌ها پررنگ نبود، میزان مشارکت افزایش داشته و در دوره ششم نیز با حضور احزاب در عرصه انتخابات مجلس شورای اسلامی دوباره کاهش حضور مردم ملاحظه می‌شود. چنین نتیجه‌ای این فرضیه را که متناسب با ملموس شدن رقابت حزبی و جناحی در انتخابات، میزان مشارکت سیاسی کاهش می‌یابد را به اثبات می‌رساند.

در رابطه با فرضیه حزبی و جناحی نبودن مبنای تصمیم‌گیریهای مردم و تاثیرگذاری سایر معیارها در انتخاب نامزدها، نتایج مطالعات میدانی بدست آمده نشان می‌دهد که به ترتیب چهار عامل سواد، مذهب، حسن خلق و شهرت به عنوان ویژگیهای عمده نمایندگان در نظر مردم، معیار رای دهی بوده و از میان آنها تحصیلات نماینده، مهمترین معیار گزینش وی بوده است.

همچنین تعهد کاری، بینش سیاسی، سابقه مدیریت و نفوذ ملی به ترتیب معیارهای خاصی برای انتخاب نماینده این شهرستان از طرف مردم بوده است. دو عامل برنامه‌های مناسب ارائه شده از طرف نمایندگان و هماهنگی با دولت نیز سهمی از تصمیم‌گیری رای دهندگان را به خود اختصاص داده است.

در رابطه با دانش مردم از مفهوم حزب، تمایل آنان به رای دادن به نامزدهای احزاب، توافق مردم با حد فعالیت احزاب، نقش احزاب، رابطه احزاب با مردم، نوع رقابت احزاب و آگاهی مردم از وابستگی حزبی نمایندگان دوره ششم این نتایج بدست آمد که:

- به جز ۴۵/۵ درصد از مردم که ماهیت احزاب را سیاسی می‌دانند؛ سایرین، عملکرد احزاب را غیرسیاسی تلقی کرده‌اند و این نشان می‌دهد که اکثر مردم از عملکرد احزاب آگاهی ندارند. بیش از نیمی از جمعیت واجد شرایط (۵۲٪) در صورت حضور احزاب در عرصه انتخابات حاضر به رای دهی نیستند و بقیه نیز که حاضر به حضور در عرصه انتخابات هستند به نامزدهای احزاب ضرورتاً رای نمی‌دهند.

- ۷۱ درصد فعالیت احزاب را در ایران ناموفق می‌دانند و بنابراین به نامزدهای احزاب به گمان موفقیت آنان رای نمی‌دهند.

- ۶۸/۵ درصد نقش احزاب را در جامعه بدون اثر و موجد اختلاف و یا وابستگی می‌دانند که همگی، عوامل منفی و بازدارنده برای رای دهی به احزاب است.

- ۸۵ درصد یا ارتباطی با احزاب ندارند و یا مخالف احزاب هستند.

- در هنگام رقابت انتخاباتی ۸۵ درصد مردم علاقمندند که یا احزاب وارد عرصه نشوند و یا رقابت آنها آرام باشد.

- هم اکنون نیز آگاهی مردم از وابستگی نمایندگان شهرستان اصفهان به جبهه دوم خرداد کم است و حدود ۶۲

درصد از این وابستگی یا بی‌اطلاعتی و یا آنان را غیر حزبی تلقی نموده‌اند.

موارد مذکور نشان می‌دهد که اولاً، مبنای تصمیم‌گیری بیشتر مردم غیرحزبی بوده و ثانیاً، پاگرفتن احزاب و

رقابت‌های سیاسی که مبتنی بر احزاب است اصولاً منشا افزایش مشارکت بیشتر مردم نیست. همچنین بیم آن هست که افزایش حضور رقابت‌های حزبی در انتخابات پارلمانی، کاهش مشارکت مردم را در انتخابات به دنبال داشته باشد و تا آنجا پیش رود که این اهرم، مانور قدرت را از دست سیاستمدار کشور بگیرد.

منابع و مآخذ

- ۱- مرکز آمار ایران، ۱۳۵۵، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، آبان ماه ۱۳۵۹، استان اصفهان
- ۲- وزارت کشور، ۱۳۷۶، معاونت سیاسی و اجتماعی دفتر انتخابات، انتخابات در جمهوری اسلامی ایران، فهرست اسامی و مشخصات داوطلبان نمایندگی دوره اول مجلس شورای اسلامی، جلد چهارم
- ۳- وزارت کشور، ۱۳۷۳، معاونت سیاسی و اجتماعی دفتر انتخابات، انتخابات در جمهوری اسلامی ایران، فهرست اسامی و مشخصات داوطلبان نمایندگی دوره دوم مجلس شورای اسلامی، جلد پنجم
- ۴- وزارت کشور، ۱۳۷۳، معاونت سیاسی و اجتماعی دفتر انتخابات، انتخابات در جمهوری اسلامی ایران، فهرست اسامی و مشخصات داوطلبان نمایندگی دوره سوم مجلس شورای اسلامی، جلد ششم
- ۵- مرکز آمار ایران، ۱۳۶۷، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، آبان ماه ۱۳۶۵، استان اصفهان
- ۶- وزارت کشور، ۱۳۷۳، معاونت سیاسی و اجتماعی دفتر انتخابات، انتخابات در جمهوری اسلامی ایران، فهرست اسامی و مشخصات داوطلبان نمایندگی دوره چهارم مجلس شورای اسلامی، جلد هشتم
- ۷- مرکز آمار ایران، ۱۳۷۶، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، آبان ماه ۱۳۷۵، استان اصفهان
- ۸- مرکز آمار ایران، ۱۳۷۶، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، آبان ماه ۱۳۷۵، نتایج تفصیلی اصفهان
- ۱۰- مجلس شورای اسلامی، بهار ۱۳۶۴، نگرشی به اولین دوره مجلس شورای اسلامی، چاپ افست
- ۱۱- مجلس شورای اسلامی، مهر ۱۳۶۴، معرفی نمایندگان دومین دوره مجلس شورای اسلامی، چاپ بهمن
- ۱۲- مجلس شورای اسلامی، اردیبهشت ۱۳۶۸، معرفی نمایندگان دوره سوم مجلس شورای اسلامی، چاپ بهمن
- ۱۳- مجلس شورای اسلامی، بهمن ۱۳۷۱، معرفی نمایندگان دوره چهارم مجلس شورای اسلامی، چاپ بهمن
- ۱۴- مجلس شورای اسلامی، آبان ۱۳۷۵، معرفی نمایندگان دوره پنجم مجلس شورای اسلامی، چاپ بهمن
- ۱۵- مجلس شورای اسلامی، آذر ۱۳۷۹، معرفی نمایندگان دوره ششم مجلس شورای اسلامی، چاپ بهمن